

УДК 101.1

Р. Д. Алікберов
аспірант кафедри філософії

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ЗАХІДНОЇ ТА СХІДНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ АКТОРІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Постановка проблеми. Висхідним інтегративним чинником інтерпретації цілісності людини, культури та культурних практик є категорія «акт», що дає змогу визначити темпоральність процесів глобалізації як певну систему культуротворчості. Суб'єкт культури як межава абстракція презентується як «актант», «актор», що дає змогу уникнути його натуралізації й надмірної специфікації, характерної для соціологічних, політичних, культурологічних досліджень. Актуальною є проблема визначення принципу, що постулює ідентичність не лише в межах тих чи інших детермінант, тих чи інших сфер, а й як акт культурних відносин, акт соціокультурної творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціокультурної ідентичності вивчалась З. Бауманом, М. Вебером, Дж. Тойнбі, П. Паві, С. Хатінгтоном та іншими вченими [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8]. Однак недостатньо розкрито соціокультурні аспекти формування систем ідентифікації в культурі.

Мета статті – визначити соціокультурний контекст формування ідентичності в процесі глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актор діє в системі ідентифікації соціокультурних відносин має передумову існування найбільш абстрактного, логічно визначеного продуцента цінностей, що визначається комунікативною моделлю Г. Греймаса, яка презентує ланцюг відносин: адресант – об'єкт – адресат та помічник – суб'єкт – супротивник [6, с. 7]. Це найбільш абстрактний, найбільш загальний підхід, за якого логіка стає підґрунтям для презентації взаємодії суб'єктів дискурсу.

Після того, як актор визначений як певна сукупність усіх сприятливих чи несприятливих факторів ідентифікації цінностей культури, природи, соціуму, актантна модель постулюється як певна соціокультурна ситуація – ситуація планетарна й регіональна. Усе це свідчить про те, що контекстний аналіз дає можливість визначити поле актантів як модельних конструкцій потенційних акторів культурних ініціатив. Це у свою чергу дає можливість презентувати потенціал актора глобалізаційних процесів. Актор – це не суб'єкт праці, не продуцент, а найбільш абстрактна постать, яка визначає дію в плані всіх можливих суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних відносин. Актор, походючи від визначення актанта, бере на себе ту частку соціокультурної конкретизації, яка дає можливість визначити той чи інший акт у тому чи іншому соціальному часі й просторі. Актор – це вже образ певної топології культури, визначений персонально та імперсонально. Такий підхід презентує метаантропологічну проблематику ідентифікації суб'єкта дії чи події. Якщо ми переходимо до конкретних культурних адекватій, то варто змоделювати суб'єкта культури як діючого конкретного продуцента, що несе в собі весь потенціал зовнішніх і внутрішніх впливів. Зрештою, суб'єкт культури розподіляється на суб'єкта дискурсу, який вмонтовується в той чи інший текст, промову, контекст соціальних відносин і загалом умови продукування реальності, та суб'єкта натуралізованого, який може виглядати як система носіїв влади, праці, соціальних відносин і їх інституцій – транснаціональних компаній, кластерів, у яких поєднуються багато суб'єктів. Однак полісуб'єктне поле взаємодії завжди уособлюється одним актором – генералізованим продуцентом тієї чи іншої дії, орієнтованою на ту або іншу взаємодію, той чи інший результат.

Отже, реальність глобалізаційних процесів культури в просторі визначення ідентичності акторів глобалізації й тотальності акту взаємодії розгортається як реальність, що

продукує можливість існування глобалізаційних проблем культури в контексті набагато ширшому, ніж емпіричне поле здійснення цієї взаємодії. Так, філософська модель актантного часопростору дає змогу експлікувати антропологічні, соціокультурні детермінанти логіки як певної семіологічної конструкції, що несе в собі модель усіх можливих і неможливих актантів та водночас є запорукою самоздійснення суб'єктів акту.

Акт – це простір і час (хронотоп) зустрічі різних культур, цивілізацій, продуцентів тих або інших цінностей, які досягають чи не досягають консенсусу. Вони впливають один на одного, створюють певні спільноти: віртуальні, економічні, культурні тощо. Усі вони опредмечуються в одному й тому ж дискурсі промови, визначаються в тій чи іншій темпоральності та приводять до наслідків, які мають економічні, політичні, релігійні, ідеологічні результати. Так, «акт», «актор» і «актант» – це висхідні логічні конструкції, що потребують подальшого уточнення. Їх культурно-історична експлікація в плані сучасної (чи постсучасної, якщо говорити про постмодерн) реальності взаємодії висуває надзвичайно багато проблем щодо ідентичності: як ідентичності акторів, так і ідентичності подій, що потрапляють у поле конкурентних інтерпретацій, підмінюються вже готовим результатом. Отже, соціологічна або психологічна тканина події не створює картину дії, процесу глобалізації, за якої процесуальність розбивається на певні акти, підакти, а останні характеризують велику систему планетарного людства, що намагається здійснити ті чи інші реалії спільної соціокультурної творчості, спільної праці.

Експлікуємо висхідну категоріальну матрицю інтерпретації культуротворчості, що дасть можливість вийти на проблему визначення особливостей східної та західної систем ідентичності як певних типів визначення акторів глобалізації. Схід і Захід – це універсалізовані моделі культури цивілізації, які ще не мають достатньо визначеного типу ідентифікації. Так, наприклад, Японія за своєю ментальністю належить до східної реальності ідентичності культури, а за своєю економікою та за типом модернізації вже вважається західною. Проте Японія в 1990-х рр. зупинила темп модернізації, щоб не змінити традиційний для неї тип ідентичності. Розбіжності в оцінках ззовні і зсередини акту зумовлюють проблему щодо з'ясування, у чому полягає сутність західної та східної моделей культуротворчості як універсальї, точніше – трансцендентальї. Чим визначаються актанти діалогу культур, діалогу цивілізацій? Отже, важливо вийти на певну реальність інтерпретації, яка виводить нас за межі економічних, політичних та інших соціальних процесів.

Сам факт ідентичності культури свідчить про те, що людина, перебуваючи в культурі, є тотожною культурному полю, культурному цілому, у якому вона, власне, стає людиною, у якому їй дається світ. Здається, що така конфігурація інтерпретації культур є найбільш сприятливою для опису глобалізаційних процесів, оскільки вона не зводить культуру до додатку економіки, ідеології. Цей підхід пов'язується з об'єктивацією культурних цінностей, адже він не свідчить про сутність і значення культури. Тому можна говорити, що культура є одним із важливих актантів та акторів глобалізаційних процесів. Тобто актант – це найбільш абстрактна характеристика спонуки та носія продукування, що має почуття, стан (до цього включається естетична сфера), певну сферу поведінки (до цього включається етична сфера). Так чи інакше, актант має ознаки своєї пове-

дінки, діяльності, стану, що фактично є суб'єктивними предикатами соціокультурної творчості.

Актор – це вже продуцент, це суб'єкт дії. Він не лише впливає, не лише є детермінантою, а й проводить дію, стає актором, якщо це театр. Він стає політиком, носієм соціальної дії, впливає на іншу людину, на інших акторів. Так чи інакше, актор вже є тим конфігурантом, який несе відповідальність за події. Актант не має відповідальності, він є лише абстракцією, що характеризує акт. Акт у будь-якому своєму визначенні несе темпоральності, які визначаються досить складно.

О. Лосев визначає такі пункти творчого акту:

1) творчість і становлення. При цьому вчений говорить про те, що кожний момент становлення існує як співтворчість. З іншого боку, він швидко зникає. Це найбільш абстрактний і найбільш органічний момент, який характеризує саме циклічність, мінливість і континуальність протікання акту;

2) творчість і рух. Становлення перетворюється на організоване становлення. Це вже рух, який визначається в певній сфері діяльності, а також має свою темпоральність і реалії здійснення;

3) творчість і зміни. Науковець пише: «Становлення й рух є достатньо загальними категоріями, проте вони конкретизуються тоді, коли річ перебуває в стадії становлення, а не руху. Однак змінює свою кількість і свою якість. Якісне становлення руху є змінами. І саме із цього зрозуміло, що будь-яка творчість є тим, що змінюється в тому, що створює, і в тому, що утворюється» [5, с. 50];

4) самовизначення логіки акту, що визначається як творчість і розвиток. Розвиток – це вже більш конкретна характеристика, що трансформує зміни в становленні та характеризується в руху в категоріях «генеза», «системогенез» та інших реаліях. О. Лосев завершує характеристику творчого акту категорією «самодостатності» [5, с. 50].

Цього вже досить, щоб зрозуміти, що глобалізація лише тоді буде визначатись як факт соціокультурної творчості, якщо нестиме в собі модус самодостатності. Однак ця самодостатність не обов'язково фіксується в змінах продукту діяльності акторів глобалізації. Вона фіксується в самому акті, у культурній детермінації, презентує себе в усіх темпоральностях здійснення взаємодії того діалогу культур, обміну цінностей, що характеризують соціальну дієвість і подієвість, яка визначає акт соціокультурної творчості.

Далі варто здійснити аналіз таких актантів, як Схід і Захід, що конструюють сучасних акторів цих процесів.

М. Вебер у роботі «Протестантська етика і дух капіталізму» будує типи раціональності, або ідеал-типізуючий об'єкт, який визначається як своєрідний теоретичний конструкт, у якому виявляються типові риси реальності. Учений визначає певні роди ідеальних типів, що характеризують ідеальні, історичні утворення, які повторюються та змінюються. Предметом його аналізу є капіталізм як ідеальний тип культури, що конструюється суто ідеально й визначається у взаємодії з протестантською етикою. Варто зазначити, що капіталізм як актант детермінації всіх акторів глобалізаційних процесів стає в контексті глобалізації моноцентричним простором модерної та постмодерної культури. Дуалізм капіталістичної й соціалістичної систем уже знищено. Цей моноцентризм є надзвичайно важливим у контексті визначення західної моделі ідентичності. Моноцентризм Заходу структурується досить ретельно та презентує європоцентризм. Однак європоцентризм є одним із важливих актантів глобалізаційних процесів. Спробуємо осягнути це в реаліях досліджень філософів, соціологів, культурологів, екологів, зокрема М. Вебера, В. Зомбарта та інших видатних авторів.

М. Вебер стверджує, що сучасна людина, дитя європейської культури, розглядає універсально-історичні проблеми з певної позиції. Її цікавить більше таке питання: як зчленення обставин привело до того, що саме на заході, і лише там, виникли такі явища культури, які розвивались (як ми схильні думати) саме в напрямі, що отримав універсальне значення [3].

Цей панегірик західній культурі, сама обраність західної культури як генеративного алгоритму, що генерує в собі всі здобутки незахідного типу культуротворчості, повертається нині в особі гегемонії Північної Америки. Так, глобалізація проявляється як дії одного актора, одного актанта, а всі інші актанти залишаються лише «хором», що допомагає його самовизначенню, його унікальному суперего. Протестантизм, за М. Вебером, стає запорукою революційних перевтілень частини західного суспільства шляхом висунення культурних зразків, трудового ескапізму, а також протестантської моралі як знайденого новітнього шляху спасіння. Так, протестантизм перетворюється на світську релігію, що фактично стає ідеологією з визначенням інтересів тих прошарків суспільства, які намагаються впорядкувати й планувати своє життя як своєрідну цілісність обміну соціальної дії. Однак уже В. Зомбарт, один із найближчих колег М. Вебера, моделює актанта глобалізації й модернізації капіталізму інакше. Цей актант (соціальна дія) у В. Зомбарта має абсолютно інші чинники [4]. Учений визначає насамперед підприємницький, міщанський дух, що спонукає до утворення великої кількості розбійників: регіональних керівників, державних чиновників, спекулянтів, торговельників, ремісників тощо. Цим соціологом капіталізму описується більш широкий феноменологічний простір. В. Зомбарт також говорить про дух капіталізму. Для нього він є не універсальним, а національно специфікованим.

Отже, герой і патріот – це той ідеальний тип, за визначенням М. Вебера, який раптом перетворюється на свого «супротивника» за актантною моделлю, яку В. Зомбарт та інші знаходять в англійському торговці, що протистоїть ідеальному духу капіталізму. Ми маємо перед собою той контекст Першої світової війни, який так чи інакше впливає на ідеальні конструктиви. В. Зомбарт бачив межі капіталізму в руйнуванні органічних стилів життя, у ліквідуванні селянства, подрібненні професії та виникненні особистісної вузькоспеціалізованої праці. У В. Зомбарта з'являється несподіване: герой, торговельник, міщанин та авантюрист. Мислитель не лише описував капіталізм як актанта, а й мав своєрідні цікаві соціологічні нариси. Цей актант, що несе в собі мудрість традиційної культури та авантюризм новітнього, всепоглинаючого суб'єкта здобичі, суб'єкта-ринку, обміну, продажу, поєднується в осмисленні ситуації, яка трансформує традиційне суспільство.

Саме цей контекст, на наше переконання, висвітлює специфіку діалогу Схід – Захід, Південь – Північ як презентації системи ідентичностей у контексті глобалізаційних соціокультурних процесів. Схід і Південь орієнтовані на екстенсивну метрику «духу капіталізму», що тяжіє до традиціоналізму, ментальності етики дезурбанізму, натомість Захід і Північ орієнтовані на інтенсивну метрику, яка презентує дух винахідництва за будь-яку ціну та авантюризм як гру із соціальними, планетарними й антропологічними ризиками.

Сучасний дослідник світ-системних глобалізаційних процесів І. Валлерстайн констатує, що світ як система, по-перше, засновується на світовій економіці, яка є капіталістичною та включає в себе всі інші країни; по-друге, існує багато держав, які розповсюджують свій вплив; по-третє, товарний взаємообмін, внутрішні й міждержавні відносини формуються як взаємовідносини капіталів і трудових ресурсів [2].

Такий підхід фіксує зміну пріоритетів від ідеального об'єкта інтерпретації актантів та акторів глобалізації (дух капіталізму, за М. Вебером, і дух міщанського винахідництва, за В. Зомбартом) до метасистемного, що визначає саму модернізацію в контексті світових пріоритетів (світ-системний підхід), що є однією з головних тенденцій розвитку суспільства, цивілізації, а також головним актантом усіх модернізаційних і глобалізаційних процесів. Капіталізм залишається тим підґрунтям, саме на підставі якого утворюються всі глобалізаційні процеси.

Модернізація як головний чинник трансформації капіталістичних, а згодом і пострадянських систем сучасного суспільства також є складною реальністю, що потребує ви-

значення всіх актів, актантів, акторів, суб'єктів та об'єктів процесів, які презентують соціокультурну реальність як тотальність. Саме соціокультурна реальність глобалізації свідчить насамперед про ідентичність актантів, акторів як продуцентів і реципієнтів акту глобалізації. І. Валлерстайн наводить цікаве поняття, що підводить нас до сучасного виміру ідентифікації й ідентичності всіх акторів глобалізаційних процесів, – так звану геокультуру.

Висновки. Отже, у системі геополітики виникає не просто культура, а геокультура, пов'язана з ландшафтом, що її годує, несе в собі ядро та периферію соціокультурних взаємодій. Ядро може бути економічним, ідеологічним, політичним. Якщо ядро, пов'язане з етнокультурою, національною культурою, мімікрує, то сукупність усіх моделей, що поєднують ядро й периферію, висуває на перший план геокультуру, яка формується мовою геополітики.

Література

1. Бауман З. Идентичность в глобализирующемся мире / З. Бауман [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lovievich.ru>.
2. Валлерстайн И. Мир-системный анализ / И. Валлерстайн // Время мира: альманах современных исследований по теоретической истории, макросоциологии, геополитике, анализу мировых систем и цивилизаций / под ред. Н. Розова. – Новосибирск, 1998. – Вып. 1. – С. 105–123.
3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 804 с.
4. Зомбарт В. Собрание сочинений : в 3 т. / В. Зомбарт. – СПб. : Владимир Даль, 2005. – Т. 2 : Торгаши и герои. Раздумья патриота. – 2005. – 654 с.
5. Лосев А. Диалектика творческого акта (краткий очерк) / А. Лосев // Контекст: литературоведческие исследования. 1981. – М. : Наука, 1982. – С. 48–78.
6. Пави П. Словарь театра / П. Пави. – М. : Прогресс, 1991. – 504 с.
7. Тойнби А. Постыжение истории / А. Тойнби. – М. : Прогресс, 1991. – 731 с.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

Анотація

Аликберов Р. Д. До проблеми розуміння західної та східної ідентичності акторів глобалізаційних процесів. – Стаття. Соціокультурна ідентичність є фундаментальним принципом здійснення всіх актів соціокультурної творчості: соціальних дій, економічних, політичних, ідеологічних та ін-

ших реалій, що здійснюються в просторі взаємодії культур, цивілізацій. Підхід до оцінки глобалізаційних процесів є досить поліваріантним. Так, існує соціологічна, політологічна, культурологічна, антропологічна моделі ідентичності. Проте сама структура взаємодії продуцентів цих моделей залишається дифузною. У статті надається модель інтегрального соціокультурного підходу.

Ключові слова: актантна модель, актор, ідентичність, культура, цивілізація.

Аннотация

Аликберов Р. Д. К проблеме понимания западной и восточной идентичности акторов глобализационных процессов. – Статья.

Социокультурная идентичность является фундаментальным принципом осуществления всех актов социокультурного творчества: социальных действий, экономических, политических, идеологических и других реалити, которые осуществляются в пространстве взаимодействия культур, цивилизаций. Подход к оценке глобализационных процессов является достаточно поливариантным. Так, существует социологическая, политологическая, культурологическая, антропологическая модели идентичности. Однако сама структура взаимодействия продуцентов этих моделей остается диффузной. В статье рассматривается модель интегрального социокультурного подхода.

Ключевые слова: актантная модель, актор, идентичность, культура, цивилизация.

Summary

Alikberov R. D. On the problem of understanding the identity of the western and eastern actors of globalization processes. – Article.

The socio-cultural identity is a fundamental principle for implementation of all the cultural creativity acts: social actions, economic, political, ideological, and others realities that are carried out in the space of cultures and civilizations interaction. The approach to the appraisal of globalization or modernization processes is quite multivariate. Thus there are sociological, political, cultural, and even anthropological models of identity. However, the structure of the interaction between the producers of these models is diffuse. The article reveals a model of integral cultural approach.

Key words: actantial model, actor, identity, civilization, culture.